

Rafał Habielski

**Audycje historyczne
i kulturalne
Rozgłośni Polskiej
Radia Wolna Europa
w latach 1952-1975**

Dokumenty i materiały
do dziejów Rozgłośni Polskiej
Radia Wolna Europa, t. IV

OSSOLINEUM

Rafał Habielski

**Audycje historyczne
i kulturalne
Rozgłośni Polskiej
Radia Wolna Europa
w latach 1952-1975**

Dokumenty i materiały
do dziejów Rozgłośni Polskiej
Radia Wolna Europa, t. IV

Wydawnictwo Ossolineum

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą *Narodowy Program Rozwoju Humanistyki* w latach 2014–2018.

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Książka wydana we współpracy z Uniwersytetem Warszawskim.

Copyright © by Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2019

Wydanie pierwsze

Wrocław 2019

Radio Wolna Europa wobec polityki historycznej i kulturalnej PRL w latach 1950–1975

I

Radio Wolna Europa (RWE) zostało założone z myślą o przełamaniu monopolu informacyjnego władz w państwach komunistycznych, a tym samym o przeciwdziałaniu postępującej indoktrynacji społeczeństw za żelazną kurtyną. Inicjatorem Rozgłośni był powstały w czerwcu 1949 roku Komitet Wolnej Europy – amerykańska, pozarządowa organizacja stawiająca sobie za cel wspieranie emigracji politycznych krajów uzależnionych od Związku Sowieckiego¹.

RWE, w którego skład, oprócz polskiej, wchodziły sekcje: bułgarska, czeskosłowacka, rumuńska i węgierska, przybrało charakter rozgłośni „substytucyjnej” lub „zastępczej”. W przeciwieństwie do sekcji polskiej BBC oraz sekcji polskiej Głosu Ameryki (Voice of America), radiofonii „reprezentujących”, funkcjonujących od czasu wojny i przedstawiających punkt widzenia państw, z których nadawały, Wolna Europa aspirowała do bycia „głosem ludności”, usiłując wychodzić naprzeciw oczekiwaniom swego audytorium². Przez dostarczanie informacji i opinii niedostępnych swemu odbiorcy z innych źródeł, bądź dostępnych w formie niepełnej albo zniekształconej, chciała wpływać na jego sposób myślenia i postawy, skłaniać do krytycyzmu wobec polityki władz; nie obiecując szybkiej zmiany położenia, dawać nadzieję na uwolnienie od komunistycznej opresji.

Sekcja polska Radia rozpoczęła emisję z Nowego Jorku 4 sierpnia 1950 roku pod kierownictwem Lesława Bodeńskiego, którego w 1951 roku zastąpił Stanisław Strzetelski. 3 maja 1952 roku otwarta została siedziba Rozgłośni w Monachium, dysponująca większymi możliwościami technicznymi oraz bardziej rozbudowanym i zróżnicowanym zespołem³.

¹ Szerzej zob. A. Mazurkiewicz, *Uchodźcy polityczni z Europy Środkowo-Wschodniej w amerykańskiej polityce zimnowojennej (1948–1954)*, Warszawa–Gdańsk 2016.

² J. Semelin, *Wolność w eterze*, przeł. H. Abramowicz, Lublin 1999, s. 35.

³ Na temat historii i specyfiki RWE zob. m.in. J. Nowak, *Wojna w eterze*, Kraków 2000; J. Semelin, *op. cit.*; A. Puddington, *Rozgłoszenie wolności. Tryumf Radia Wolna Europa i Radia*

Od 1955 roku obiema redakcjami, nadającymi przez trzy następujące lata pod nazwą Głos Wolnej Polski, a od maja 1958 roku jako Rozgłośnia Polska Radia Wolna Europa, kierował Jan Nowak-Jeziorański⁴.

Miarą sukcesu Radia, a zarazem potwierdzeniem skali problemów przysparzanych przez nie reżimowi, było zagłuszanie prowadzone zarówno z terenu PRL-u (z przerwą w latach 1956–1971), jak i ze Związku Sowieckiego⁵. Reżim nie poprzestawał na tym i równoległe do zagłuszania prowadził akcję dezawuuującą Rozgłośnię i jej dyrektora. Trudno orzec, jak wpłynęło to na stosunek słuchaczy do Radia, wiadomo natomiast, że nie odbiło się negatywnie na ich liczbie, która ciągle rosła. Od połowy lat pięćdziesiątych RWE słuchano chętniej niż BBC i Głosu Ameryki ze względu na treść programu oraz znacznie dłuższy czas emisji. W latach sześćdziesiątych audytorium Radia szacowano na 12–14 mln⁶. Dane te zostały potwierdzone przez materiały dotyczące słuchalności z połowy lat siedemdziesiątych, z których wynikało, że grupa słuchaczy wynosiła ok. 14,2 mln osób⁷.

Okoliczności powstania Radia i cele stawiane sobie przez jego twórców powodowały, że trzon programu stanowiły serwisy informacyjne oraz audycje poświęcone kwestiom politycznym – krajowym i międzynarodowym, w tym sytuacji w bloku wschodnim. Zdawano sobie przy tym sprawę, że Rozgłośnia spełni swoje zadanie, gdy jej audycje będą dotyczyły zagadnień istotnych dla słuchaczy i stanowić dla nich pomoc w radzeniu sobie z opresyjnym systemem. Tylko wówczas będzie mogła dotrzeć do szerokiej grupy odbiorców, co stanowiło warunek powodzenia misji. Przyjęto wobec tego, że audycje powinny się odnosić do pełnego spektrum zjawisk społecznych, nie tylko do zagadnień politycznych, które traktowano jako najważniejsze, ale także kultury, literatury oraz historii.

Swoboda w zimnej wojnie, przeł. A. Borzym, Toruń 2009; A. Ross Johnson, *Radio Wolna Europa i Radio Swoboda. Lata CIA i późniejsze*, przeł. A. Borzym, postłowie R. Habielski, Wrocław 2014; R. Habielski, P. Machcewicz, *Rozgłośnia Polska Radia Wolna Europa w latach 1950–1975*, Wrocław 2018.

⁴ Zob. J. Kurski, *Jan Nowak-Jeziorański. Emisariusz wolności*, wstęp W. Bartoszewski, Warszawa 2005; K. W. Tatarowski, *Aksjologia i polityka w pisarstwie i działalności Jana Nowaka-Jeziorańskiego*, Łódź 2010; *Jan Nowak-Jeziorański. Kurier Armii Krajowej, redaktor Radia Wolna Europa, polityk*, red. P. Machcewicz, R. Habielski, Wrocław–Warszawa 2011.

⁵ A. S., *Zagłuszanie*, „Na Antenie” 1971, nr 98, s. 17.

⁶ List J. Nowaka do Z. Brzezińskiego z 21 października 1968 roku [w:] J. Nowak-Jeziorański, Z. Brzeziński, *Listy 1959–2003*, wybór, wstęp, oprac. D. Platt, Warszawa 2014, s. 147.

⁷ *Radio Free Europe. Cost per Listener. 1975*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Archiwum Jana Nowaka-Jeziorańskiego (dalej: ZNiO, AJN), sygn. 51/99/2.

Wola dotarcia do przedstawicieli wszystkich warstw i grup społecznych nie podważała założenia, że najważniejszym odbiorcą dla twórców Rozgłośni jest inteligencja. Jej poglądy oraz opiniotwórcza rola nie mogły być lekceważone, a jej udział w ogólnym audytorium słuchaczy stanowił pochodną właściwości programu. Z badań przeprowadzonych przez Radio w 1957 roku wynikało, że początkowo krytyczny stosunek inteligencji do Rozgłośni zaczął ulegać zmianie. Przejawiało się to m.in. w aprobacie, z jaką młodzież uniwersytecka odnosiła się do audycji poświęconych historii i literaturze, „zwłaszcza w obliczu ich obecnego »poszukiwania prawdy«, które było poważnie utrudnione z uwagi na brak wiarygodnych książek i opracowań”⁸. Inteligencja postrzegano Radio nie tylko jako źródło informacji, ale również „polityczny czynnik aktywnie uczestniczący w polskich wydarzeniach”⁹. Kwalifikacja ta powodowała przypisywanie Rozgłośni istotniejszej roli niż BBC i innym nadawcom¹⁰.

Nowak w wypowiedziach dotyczących Radia, tych formułowanych podczas kierowania Rozgłośnią i późniejszych, dość rzadko wspominał o znaczeniu audycji kulturalnych i historycznych, a zajmował się przede wszystkim sprawami politycznymi, które interesowały go najbardziej. Struktura programu i udział audycji tego rodzaju w łącznym czasie emisji dowodzą jednak, że do ich obecności na antenie i jakości przykładano dużą wagę. Potwierdza to dość obszerna korespondencja prowadzona z artystami, naukowcami i ludźmi pióra.

Nowak jeszcze przed inauguracją Rozgłośni był świadom znaczenia, jakie mogą mieć audycje kulturalne. W memoriale napisanym w 1949 roku, poświęconym istocie programu Radia, zwracał uwagę, mając na myśli audycje „literackie, naukowe i artystyczne”, że „zaspokojenie podstawowych potrzeb społeczeństwa w dziedzinie życia umysłowego” przyczyni się do skutecznego „hamowania sowietyzacji”¹¹. Podobne znaczenie przypisywał audycjom historycznym. Uważał, że „społeczeństwo kształtuje swe poglądy przede wszystkim w oparciu o doświadczenia i wnioski wyciągnięte z własnych dziejów, a zwłaszcza historii ostatnich lat”¹². Świadomi tego komuniści koncentrowali się w związku z tym na fałszowaniu wydarzeń, które „rozegrały się na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat”¹³.

⁸ Zob. m.in. *RFE and the Polish Intelligentsia*, April 1957, ZNIO, AJN, sygn. 50/99.

⁹ *Ibidem*. ¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ [J. Nowak], *Uwagi na temat programu Rozgłośni „Wolna Europa”*, ZNIO, AJN, sygn. 1/99/1, s. 2; przedruk [w:] R. Habielski, P. Machcewicz, *op. cit.*, s. 140–151.

¹² *Ibidem*, s. 5. ¹³ *Ibidem*, s. 3.

Raczyński okazał się osobą dobrze radzącą sobie z wymogami radia, sprawnym autorem i wdzięcznym rozmówcą²⁴⁰. We wrześniu 1969 roku Rozgłośnia wyemitowała trzyczęściową rozmowę przeprowadzoną z nim przez Pawła Zarembę²⁴¹. Po latach do pomysłu rozmów przed mikrofonem wrócił Tadeusz Żenczykowski, co poza cyklem 41 audycji (lata 1984–1986) zaowocowało wydaniem książki²⁴².

Nowak przywiązywał wagę do recenzji publikacji, zarówno tych ukazujących się w kraju, jak i poza nim. Uwagi na ich temat stwarzały bezpośrednią możliwość odnoszenia się do tez stawianych przez autorów oraz materiału egzemplifikacyjnego będącego często dowodem intencji, którymi kierowali się piszący.

Formując zespół i dobierając współpracowników zewnętrznych, Nowak dbał, by stający przed mikrofonami reprezentowali wachlarz poglądów i zainteresowań. Założenie to dotyczyło nie tylko historyków i świadków historii, lecz także – w jeszcze większym stopniu – publicystów. Warunki te spełniali Aleksander Bregman i Adam Ciołkosz. Bregman, dziennikarz o przedwojennym stażu, działacz (tak jak Nowak) Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja”²⁴³, był publicystą o szerokim spektrum zainteresowań. Składały się na nie współczesne zagadnienia polityczne w Europie, istotny dla Radia problem niemiecki oraz aspekty dziejów najnowszych podlegające szczególnej kontroli władz komunistycznych. Bregman nawiązywał do nich z różną częstotliwością w całym okresie swoich kontaktów z Radiem, tj. od początku lat pięćdziesiątych do śmierci (zmarł 8 sierpnia 1967 roku)²⁴⁴.

Mapa zagadnień, którymi się zajmował, pokrywała się częściowo z zainteresowaniami Ciołkosza współpracującego z Radiem od 1952 roku i zyskującego z biegiem czasu pozycję nieformalnego doradcy Nowaka i przyjaciela Rozgłośni²⁴⁵. Jego specjalnością stały się oceny ukazujących się w PRL-u prac poświęconych historii polskiego socjalizmu i komunizmu, błędnie bądź kłamliwie przedstawiających działalność ugrupowań albo ludzi lewicy. Ciołkosz, z kompetencją na ogół znacznie przewyższającą

²⁴⁰ Audycje z udziałem Raczyńskiego: <https://www.polskieradio.pl/68/787/Tag/33421> (dostęp: 13 lutego 2019).

²⁴¹ Audycja została nadana 1, 2 i 3 września 1969 roku, NAC, sygn. RWE/3726/1–3.

²⁴² E. Raczyński, T. Żenczykowski, *Od Genewy do Jałty. Rozmowy radiowe*, Londyn 1988.

²⁴³ Szerzej zob. S. Łukasiewicz, *Partia w warunkach emigracji. Dylematy Polskiego Ruchu Wolnościowego „Niepodległość i Demokracja” 1945–1994*, Lublin–Warszawa 2014.

²⁴⁴ Audycje z udziałem Bregmana: <https://www.polskieradio.pl/68/787/Tag/87830> (dostęp: 13 lutego 2019).

²⁴⁵ J. Nowak, *Wojna w eterze*, s. 50.

umiejętności autorów omawianych książek, demaskował komunistyczną mitologię, ujawniał jej miałkość, obnażał mistyfikacje. Postaciom, którymi propaganda i historiografia Polski Ludowej obsadziła panteon bohaterów narodowych, przeciwstawiał przedstawicieli lewicy niepodległościowej, antykomunistycznej i antysowieckiej; przywracał zgodny ze stanem faktycznym wymiar działającym w Polsce przed 1939 rokiem ugrupowaniom socjalistycznym oraz wydarzeniom zawłaszczonym przez reżim, analizował twórczość ideologów komunizmu, m.in. Karola Marksa²⁴⁶. Gdy stawał przed mikrofonami Rozgłośni, zwracał się do audytorium o poglądach lewicowych, a także do młodego pokolenia, diagnozując praktykę komunizmu i uwypuklając różnice między nim a demokratycznym, niepodległościowym socjalizmem, którego był zwolennikiem i wyznawcą²⁴⁷.

Nie sposób również pominąć udziału w programach historycznych Pawła Zaremby, etatowo związanego z polską sekcją RWE od 1967 roku, przedtem współpracującego z Radiem redaktora londyńskiego tygodnika „Orzeł Biały” oraz autora Instytutu Literackiego²⁴⁸. Rozgłośnia zyskała w nim osobę potrafiącą wychodzić naprzeciw oczekiwaniom słuchaczy, ciekawego rozmówcę i autora komentarzy. Zaremba po odejściu Nowaka przygotował dla Radia cykl pogadanek poświęconych Polsce niepodległej, które po śmierci autora ukazały się w formie książkowej²⁴⁹.

W 1963 roku, w rezultacie starań dyrektora Rozgłośni, zaczęło się ukazywać czasopismo „Na Antenie”, które wychodziło jako dodatek do „Wiadomości” (do 1969 roku; później, do 1973 roku, jako druk samodzielny), dzięki czemu miało zapewniony dostęp do prenumeratorów tego tygodnika zamieszkałych w krajach wolnego świata. Nowak uważał „Na Antenie” za pismo stanowiące materialny, a zatem dalece mniej ulotny niż audycje emitowane drogą właściwą radiofonii, dowód charakteru i funkcji Rozgłośni, polegających m.in. na „propagowaniu wolności i tolerancji”²⁵⁰. Zabiegał o obecność w piśmie autorów, których cenił, w tym współpracowników zewnętrznych, z trudnością akceptując preferencje, jakie okazywali innym tytułom, np. „Kulturze”. Dopuszczał niemniej druk tekstów emitowanych

²⁴⁶ Audycje z udziałem Ciołkosza: <https://www.polskieradio.pl/68/787/Tag/84610> (dostęp: 13 lutego 2019); teksty audycji A. Ciołkosza z lat 1952–1975, Archiwum Studium Polski Podziemnej w Londynie (dalej: SPp), Kol. 33/27–33/50.

²⁴⁷ A. Ciołkosz, *Co chciałbym przekazać młodemu pokoleniu?*, „Na Antenie” 1972, nr 106, s. 4.

²⁴⁸ L. Gawlikowski, *op. cit.*, s. 784–787.

²⁴⁹ P. Zaremba, *Historia dwudziestolecia (1918–1939)*, t. I–II, przedmowa M. Łatyński, Paryż 1981.

²⁵⁰ List J. Nowaka do K. A. Jeleńskiego z 15 lutego 1966 roku, z NiO, A)N, sygn. T. 21.

w Rozgłośni poza periodykiem „Na Antenie”, ale przy udzielaniu zgody stawiał wymóg, by publikacja następowała po emisji.

Kryterium tematyczne doboru tekstów zamieszczanych w „Na Antenie” nie jest znane, ale treść pisma świadczy o tym, że starano się dbać o proporcje między materiałami o tematyce politycznej, kulturalnej i historycznej. Publikacja w „Na Antenie” wynikała z uznania wyróżnionej w ten sposób audycji za ważną, wartą udostępnienia w formie, do której można było wracać; jeśli chodzi o programy poświęcone przeszłości, za takie uznać można m.in. ankietę poświęconą powstaniu styczniowemu, dyskusję na temat polityki zagranicznej Józefa Becka i przyczyn klęski wrześniowej oraz okoliczności wybuchu powstania warszawskiego²⁵¹. Niektóre z audycji nawiązywały do bieżącej bądź nieodległej w czasie sytuacji w PRL-u²⁵².

²⁵¹ Zob. m.in. *Ankieta o powstaniu styczniowym*, uczestnicy: Zygmunt Berezowski, Adam Ciołkosz, Tadeusz Pełczyński, Edward Raczyński, Bolesław Sulik, „Na Antenie” 1963, nr 1, s. 1; *Gdzie powinien spoczywać ostatni król Polski?*, uczestnicy: Bogusław Miedziński, Wacław Jędrzejewicz, Kazimierz Sosnkowski, Edward Raczyński, Marian Kukiel, Czesław Chowaniec, Oskar Halecki, Leon Koczy, Wiktor Weintraub, Marian K. Dziewanowski, Władysław Wielhorski, „Na Antenie” 1963, nr 8, s. 1; *Gdzie powinien spoczywać ostatni król Polski?*, uczestnicy: Juliusz Mieroszewski, Wacław A. Zbyszewski, Tymon Terlecki, Maria Danilewicz-Zielińska, Konstanty A. Jeleński, „Na Antenie” 1963, nr 9, s. 2; *Gdzie powinien spoczywać ostatni król Polski?*, uczestnicy: Maria Czapska, Juliusz Sakowski, Paweł Zaremba, Andrzej Pomian, Aleksander Janta, Wiesław Wohnout, Jan Fryling, Marian Czarnecki, Witold Nowosad, Tadeusz Piszczkowski, Mieczysław Paszkiewicz, Emeryk Czapski, Karol Poznański, Zygmunt Nagórski, Wanda Pełczyńska, Stanisław Paprocki, Leopold Kielanowski, Eugeniusz Weese, „Na Antenie” 1964, nr 1, s. 2; *Polityka Józefa Becka. Dyskusja okrągłego stołu*, uczestnicy: Juliusz Sakowski, Tytus Komarnicki, Aleksander Bregman, Edward Raczyński, Adam Ciołkosz, „Na Antenie” 1963, nr 9, s. 3; *Z perspektywy 20-lecia. Dyskusja o Powstaniu*, uczestnicy: Adam Pragier, Jan Nowak, Wiktor Trościanko, Tadeusz Zawadzki (Żencykowski), Andrzej Pomian, „Na Antenie” 1964, nr 8–9, s. 1; *Jak doszło do decyzji Powstania. Relacje świadków historii*, uczestnicy: Marian Kukiel, Tadeusz Bór-Komorowski, Tadeusz Pełczyński, Jan Nowak, „Na Antenie” 1964, nr 8–9, s. 2; *Przyczyny klęski wrześniowej*, uczestnicy: Tadeusz Bielecki, Adam Ciołkosz, Bogusław Miedziński, Stanisław Mikołajczyk, Felicjan S. Składkowski, „Na Antenie” 1965, nr 30, s. 1; *Czy i jakie istniały możliwości ocalenia państwowości polskiej w dobie panowania Stanisława Augusta*, uczestnicy: Tadeusz Piszczkowski, Marian Kukiel, Kajetan Morawski, Edward Raczyński, Adam Sawczyński, Tadeusz Koźlakowski, „Na Antenie” 1966, nr 35, s. 2; *Czy był możliwy sojusz polsko-sowiecki przed drugą wojną światową?*, uczestnicy: Jan Nowak, Edward Raczyński, Adam Ciołkosz, Józef Zarański, Paweł Zaremba, „Na Antenie” 1969, nr 76, s. 3–6.

²⁵² *Możliwości polskiego Października. Dyskusja o artykule Witolda Jedlickiego*, uczestnicy: Jan Nowak, Witold Jedlicki, Konstanty A. Jeleński, Tadeusz Zawadzki, „Na Antenie” 1963, nr 1, s. 2.

Audycje poświęcone wydarzeniom z okresu I wojny światowej oraz dwudziestolecia międzywojennego

1953

23 listopada

Orłeta. Rozmowa Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego) z gen. Michałem Karaszewiczem-Tokarzewskim, gościem redakcji, na temat walk o Lwów w 1918 roku oraz początków podziemia w okupowanym kraju w 1939 roku. Długość audycji: 14 min.

1954

19 stycznia

„Tu mówi Londyn” – trzy słowa, które weszły do naszej historii. Słuchowisko dokumentalne Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego) na temat dwudziestej pierwszej rocznicy inauguracji emisji programów BBC dla zagranicy w 1933 roku. Reżyseria: Wacław Radulski. Długość audycji: 30 min.

6 sierpnia

Rozmowa Zygmunta Nowakowskiego z okazji czterdziestolecia wymarszu I Kompanii Kadrowej, przeprowadzona z „beliniakami”, dotycząca dziejów patrolu rtm. Władysława Beliny-Prażmowskiego, który 2 sierpnia, a następnie 6 sierpnia 1914 roku przekroczył granicę austriacko-rosyjską. Udział biorą: gen. Janusz Głuchowski; płk Józef Smoleński; płk Leon Strzelecki; mjr Antoni Skiba. Długość audycji: 20 min.

1956

12 marca

Na czerwonym indeksie (cz. 1). Wspomnienia gen. Józefa Hallera, organizatora i dowódcy II Brygady Legionów Polskich, wodza naczelnego Armii

Polskiej we Francji, na temat jego działalności podczas I wojny światowej.
Długość audycji: 9 min.

13 marca

Na czerwonym indeksie (cz. II). Wspomnienia gen. Józefa Hallera, organizatora i dowódcy II Brygady Legionów Polskich, wodza naczelnego Armii Polskiej we Francji, na temat jego działalności podczas I wojny światowej, m.in. przejścia II Brygady Legionów frontu pod Rarańczą 15/16 lutego 1918 roku. Długość audycji: 9 min.

14 marca

Na czerwonym indeksie (cz. III). Wspomnienia gen. Józefa Hallera, organizatora i dowódcy II Brygady Legionów Polskich, wodza naczelnego Armii Polskiej we Francji, na temat jego działalności podczas I wojny światowej. Długość audycji: 9 min.

15 marca

Na czerwonym indeksie (cz. IV). Wspomnienia gen. Józefa Hallera, organizatora i dowódcy II Brygady Legionów Polskich, wodza naczelnego Armii Polskiej we Francji, na temat jego działalności podczas I wojny światowej. Długość audycji: 9 min.

16 marca

Na czerwonym indeksie (cz. V). Wspomnienia gen. Józefa Hallera, organizatora i dowódcy II Brygady Legionów Polskich, wodza naczelnego Armii Polskiej we Francji, na temat jego działalności podczas I wojny światowej. Długość audycji: 9 min.

19 marca

Na czerwonym indeksie (cz. VI). Wspomnienia gen. Józefa Hallera, organizatora i dowódcy II Brygady Legionów Polskich, wodza naczelnego Armii Polskiej we Francji, na temat jego działalności podczas I wojny światowej. Długość audycji: 9 min.

20 marca

Na czerwonym indeksie (cz. VII). Wspomnienia gen. Józefa Hallera, organizatora i dowódcy II Brygady Legionów Polskich, wodza naczelnego Armii Polskiej we Francji, na temat jego działalności podczas I wojny światowej, m.in. marszu na Ukrainę; próby organizacji niezależnego Wojska

Polskiego; przegranej bitwy pod Kaniowem 11 maja 1918 roku. Długość audycji: 9 min.

21 marca

Na czerwonym indeksie (cz. VIII). Wspomnienia gen. Józefa Hallera, organizatora i dowódcy II Brygady Legionów Polskich, wodza naczelnego Armii Polskiej we Francji, na temat jego działalności podczas I wojny światowej, m.in. podróży w przebraniu do Moskwy. Długość audycji: 9 min.

22 marca

Na czerwonym indeksie (cz. IX). Wspomnienia gen. Józefa Hallera, organizatora i dowódcy II Brygady Legionów Polskich, wodza naczelnego Armii Polskiej we Francji, na temat jego działalności podczas I wojny światowej, m.in. podróży w przebraniu do Moskwy i dalej do Francji. Długość audycji: 9 min.

1958

18 listopada

Pogadanka Adama Ciołkosza poświęcona Ignacemu Daszyńskiemu, jednemu z przywódców polskiego ruchu socjalistycznego, zmarłemu 31 października 1936 roku. Długość audycji: nieznana.

1959

[brak daty miesięcznej i dziennej]

Dziewanowskiego historia KPP. Pogadanka Adama Ciołkosza na temat książki Mariana K. Dziewanowskiego pt. *The Communist Party of Poland. An Outline of History*, Cambridge, Mass., 1959. Długość audycji: nieznana.

5 maja

Wokół Róży Luksemburg – milczenie. Komentarz Adama Ciołkosza. Długość audycji: nieznana.

12 maja

Recenzja Adama Ciołkosza książki Józefa Kowalskiego pt. *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego w latach 1918–1939, cz. I: Lata 1918–1928*, Warszawa 1959. Długość audycji: nieznana.

14 czerwca

Urojenia i zniekształcenia. Recenzja Adama Ciołkosza rozdziału pióra Kazimierza Nowaka z książki *Szkice z dziejów ruchu komunistycznego w województwie krakowskim*, Kraków 1958. Długość audycji: nieznana.

7 lipca

Komuniści a niepodległość Polski. Pogadanka Adama Ciołkosza. Długość audycji: nieznana.

22 lipca

Omówienie Adama Ciołkosza książki Williama Z. Fostera, amerykańskiego działacza komunistycznego, pt. *Historia trzech Międzynarodówek*. Długość audycji: nieznana.

18 października

Omówienie Adama Ciołkosza *Wspomnień* Stanisława Łańcuckiego, Warszawa 1957. Długość audycji: nieznana.

25 października

Recenzja Adama Ciołkosza książki Adolfa Warskiego pt. *Wybór pism i przemówień*, t. 1–2, red. T. Daniszewski, Warszawa 1958. Długość audycji: nieznana.

1960

[brak daty miesięcznej i dziennej]

Pogadanka Adama Ciołkosza na temat książki Henryka Jabłońskiego pt. *Polityka PPS w czasie wojny lat 1914–1918*, Warszawa 1958. Długość audycji: nieznana.

3 lipca

Błękitny generał. Audycja Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego) na temat gen. Józefa Hallera. W programie m.in. wypowiedzi: gen. Józefa Hallera; gen. prof. Mariana Kukiela; recytacja wiersza Artura Oppmana pt. *Murmański żołnierz jestem*; wypowiedź Stanisława Sopickego, dziennikarza, przyjaciela gen. Józefa Hallera. Długość audycji: 27 min.

17 lipca

Przed trybunałem historii. Audycja Jana Kroka-Paszковского zawierająca odpowiedzi na pytanie: „Jak historia oceni okres Dwudziestolecia

Niepodległości?”. Udział biorą: Michał Grażyński, wojewoda śląski w latach 1926–1939, czołowy przedstawiciel obozu sanacyjnego; Tadeusz Bielecki, prezes Zarządu Głównego SN-u; Zygmunt Zaremba, członek Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS-u; Janusz Nittman, student z Brukseli, tłumacz literatury polskiej na język francuski; Juliusz Mieroszewski, publicysta paryskiej „Kultury”, przed wojną dziennikarz „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”. Długość audycji: 30 min.

13 listopada

Teatr Wyobraźni. Człowiek z pióropuszem (cz. I i II). Słuchowisko Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego) na temat Ignacego Paderewskiego. Długość audycji: 17 i 22 min.

14 grudnia

Jak daleko sięga moja pamięć. Rozmowa Tadeusza Nowakowskiego z Janem Kwapińskim, działaczem PPS-u, przed wojną m.in. prezydentem Łodzi, ministrem przemysłu, handlu i żeglugi rządu na emigracji. Długość audycji: 30 min.

1961

6 czerwca

Odpowiedź Aleksandrowi Zawadzkiemu. Polemika Adama Ciołkosza z wystąpieniem przewodniczącego Rady Państwa Aleksandra Zawadzkiego z okazji czterdziestej rocznicy III powstania śląskiego. Długość audycji: nieznana.

20 czerwca

Jednolity front. Omówienie Adama Ciołkosza książki pt. *The Communist International* i zamieszczonego w niej opracowania Jane Degras. Długość audycji: nieznana.

21 listopada [?]

Pięćdziesiąta rocznica powstania w Polskiej Dywizji Syberyjskiej. Felieton historyczny z cyklu poświęconego dziejom polskich formacji wojskowych podczas wojny domowej w Rosji, opracowany na podstawie wspomnień Stefana Wojstomskiego. Długość audycji: 15 min.

**Słuchowiska słowno-muzyczne i spektakle z cyklu
*Teatr wyobraźni***

1952

13 września

Teatr wyobraźni. Obrona Westerplatte. Słuchowisko dokumentalne Zdzisława Marynowskiego. Długość audycji: 34 min. Powtórne emisje: 5 września 1953 roku; 1 września 1956 roku; 31 sierpnia 1957 roku; 29 sierpnia 1971 roku.

7 listopada

Odwrotna strona medalu. Ośła lekcja, czyli traktat o ideałach. Utwór satyryczny Mariana Hemara w recytacji autora. Opracowanie: Włodzimierz Sznarbachowski (Jan Romanowski). Długość audycji: 10 min.

24 grudnia

Teatr wyobraźni. Pastorałka Małoszowska (cz. I i II). Słuchowisko świąteczne Bronisława Przyłuskiego. Reżyseria: Wacław Radulski. Opracowanie muzyczne: Jan Markowski. Długość audycji: 30 i 10 min.

25 grudnia

Teatr wyobraźni. Problem: skąd się biorą dziurki w serze? Komedia Wiktora Budzyńskiego (Juliusza Boberskiego). Reżyseria: Wacław Radulski. Długość audycji: 29 min.

1953

5 kwietnia

Teatr wyobraźni. Wesele na Górnym Śląsku. Słuchowisko regionalne Wacława Radulskiego na podstawie sztuki Stanisława Ligonia i Aleksandra Kubiczka. Długość audycji: 39 min.

17 sierpnia

Orlęta – młodzi przyjaciele na emigracji przemawiają do młodych Polaków w Polsce. Teatr wyobraźni młodego słuchacza. Lot na wolność (cz. I). Słuchowisko Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego) z udziałem por. Franciszka Jareckiego, zbiegłego z Polski pilota samolotu wojskowego, oparte na jego przeżyciach. Długość audycji: 14 min.

19 sierpnia

Orlęta – młodzi przyjaciele na emigracji przemawiają do młodych Polaków w Polsce. Teatr wyobraźni młodego słuchacza. Lot na wolność (cz. II). Słuchowisko Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego) z udziałem por. Franciszka Jareckiego, oparte na jego przeżyciach. Długość audycji: 14 min.

24 sierpnia

Orlęta – młodzi przyjaciele na emigracji przemawiają do młodych Polaków w Polsce. Teatr wyobraźni młodego słuchacza. Lot na wolność (cz. III). Słuchowisko Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego) z udziałem por. Franciszka Jareckiego, oparte na jego przeżyciach. Długość audycji: 14 min.

26 sierpnia

Orlęta – młodzi przyjaciele na emigracji przemawiają do młodych Polaków w Polsce. Teatr wyobraźni młodego słuchacza. Lot na wolność (cz. IV). Słuchowisko Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego) z udziałem por. Franciszka Jareckiego, oparte na jego przeżyciach. Długość audycji: 14 min.

31 sierpnia

Orlęta – młodzi przyjaciele na emigracji przemawiają do młodych Polaków w Polsce. Teatr wyobraźni młodego słuchacza. Lot na wolność (cz. V). Słuchowisko Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego) z udziałem por. Franciszka Jareckiego, oparte na jego przeżyciach. Długość audycji: 14 min.

2 września

Orlęta – młodzi przyjaciele na emigracji przemawiają do młodych Polaków w Polsce. Teatr wyobraźni młodego słuchacza. Lot na wolność (cz. VI). Słuchowisko Tadeusza Nowakowskiego (Tadeusza Olsztyńskiego)

z udziałem por. Franciszka Jareckiego, oparte na jego przeżyciach. Długość audycji: 14 min.

26 grudnia

Teatr wyobraźni. Kociotek na Ziemowita (cz. I i II). Słuchowisko opracowane na podstawie powieści satyrycznej Czesława Straszewicza. Długość audycji: 21 i 28 min.

1954

[brak daty miesięcznej i dziennej]

Teatr wyobraźni. Kazimierz Wielki. Zradiofonizowany dramat Juliana Ursyna Niemcewicza, nadany z okazji dwusetnej rocznicy urodzin poety (premiera dramatu odbyła się w Warszawie w 1792 roku). Reżyseria: Zdzisław Marynowski. Długość audycji: 35 min.

27 marca

Teatr wyobraźni. Operacja wojenna „Rozdarte serce” (cz. I i II). Słuchowisko Zdzisława Marynowskiego (Zdzisława Maya). Długość audycji: 21 i 29 min.

16 kwietnia

Teatr wyobraźni. Pójdźmy za nim (cz. I i II). Słuchowisko Zdzisława Marynowskiego (Zdzisława Maya) opracowane na podstawie noweli Henryka Sienkiewicza. Długość audycji: 29 i 11 min.

16 kwietnia

Przemówienie dra Leopolda Kielanowskiego wygłoszone z okazji trzydziestopięciolecia utworzenia Związku Artystów Scen Polskich (ZASP-u) oraz dziesięciolecia jego działalności na obczyźnie. Długość audycji: 9 min.

17 lipca

Teatr wyobraźni. Gołąbek (cz. I i II). Słuchowisko Czesława Straszewicza o tematyce morskiej: perypetie dwóch marynarzy z kutra rybackiego „Orion”, którzy postanowili nie wracać do kraju i zostać na Zachodzie. Długość audycji: 24 i 15 min.

28 sierpnia

Teatr wyobraźni. Gałązka rozmarynu (cz. I i II). Słuchowisko Zdzisława Marynowskiego opracowane na podstawie sztuki Zygmunta Nowa-

kowskiego pod tym samym tytułem, nadane z okazji czterdziestolecia wymarszu I Kompanii Kadrowej z Oleandrów (6 sierpnia 1914 roku), rozpoczynającego czyn Legionów Polskich w I wojnie światowej. Długość audycji: nieznana.

24 września

Kabaret Mariana Hemara. Występują: Marian Hemar; Janina Jasińska; Stanisław Ruszała. Długość audycji: 15 min.

1 października

Kabaret Mariana Hemara. Występują (m.in.): Marian Hemar; Zofia Terne. Wykonanie piosenki lwowskiej *Rozmowa z kolegą*: Stanisław Ruszała. Długość audycji: 14 min.

16 października

Teatr wyobraźni. Joanna i sędziowie (cz. I i II). Słuchowisko Marii Czapskiej opracowane na podstawie sztuki Thierry'ego Maulniera. Długość audycji: 26 i 13 min.

27 listopada

Teatr wyobraźni. Noc listopadowa (cz. I i II). Dramat Stanisława Wyspiańskiego w adaptacji Wacława Radulskiego. Długość audycji: 25 i 15 min.

24 grudnia

Teatr wyobraźni. Pastorałka. Misterium ludowe Leona Schillera. Muzyka: Leon Schiller; Jan Maklakiewicz; Roman Palester. Opracowanie radiowe: Wacław Radulski. Długość audycji: 29 min.

25 grudnia

Teatr wyobraźni. Niedziela (cz. I i II). Słuchowisko Zofii Bogdanowiczowej (II nagroda w konkursie RWE na słuchowisko *Teatru wyobraźni*). Długość audycji: 25 i 16 min.

1955

1 stycznia

Teatr wyobraźni. Trzeci list (cz. I i II). Słuchowisko Mariana Hemara na podstawie prawdziwej historii lwowskiej rodziny Mellechowiczów. Długość audycji: 26 i 12 min.

Spis treści

Radio Wolna Europa wobec polityki historycznej i kulturalnej PRL w latach 1950–1975	5
Nota edytorska	59
Audycje historyczne z lat 1952–1975	61
Audycje poświęcone wydarzeniom sprzed 1864 roku	63
Audycje poświęcone wydarzeniom z lat 1864–1914	82
Audycje poświęcone wydarzeniom z okresu I wojny światowej oraz dwudziestolecia międzywojennego	99
Audycje poświęcone wydarzeniom z okresu II wojny światowej	136
Audycje poświęcone wydarzeniom po 1945 roku	193
Gawędy i felietony historyczne Zygmunta Nowakowskiego z cyklu <i>Historia przez radio (Wieczory pod dębem)</i>	222
Audycje kulturalne z lat 1952–1975	235
Audycje kulturalne, literackie i muzyczne	237
Słuchowiska słowno-muzyczne i spektakle z cyklu <i>Teatr wyobraźni</i>	276
Gawędy i felietony literackie Zygmunta Nowakowskiego, programy z cyklu <i>Słowo polskie, nasz chleb niepowszedni</i>	301
Indeks nazwisk	337